

Afsnit 22: Salomon August Andrée

1, 2, 3. Sverige havde ballonskipperen Andrée der aldrig havde fløjet en luftballon før han kappede linen og satte kurs mod Nordpolen.

Han styrtede ned i isørkenen.

Norges største var nok Nansen med den bjørnestærke viljekraft.

Og Danmark havde Knud Rasmussen. Fortrylleren, som gik sine egne veje.

Men der var også Amundsen, Heyerdahl, Nordenskiöld og Mylius-Erichsen. De største her fra Norden. Du lytter til Den yderste grænse. Jeg hedder Bjørn Harvig, og jeg har været formand for Eventyrernes Klub. I denne tredje sæson vil jeg dykke ned i de allerstørste nordiske opdagelsesrejsende og deres ekspeditioner fra det 19. og 20. århundrede.

Vi befinder os på danskerøen på den nordvestlige kant af Spitsbergen på norske Svalbard. Tre mænd står i kurven til luftballonen Ørnen. Året er 1897. Det er den 11. Juli. Rebene er stadig fæstnet til jorden.

Kap linerne. 1, 2, 3. Hurra for gamla Sverige!

Lydklipet vi lige har hørt er fra filmen Andrées ballonfærd fra 1982 med Max von Sydow i hovedrollen. Ikke kun Sveriges, men hele Europas øjne er rettet mod denne scene.

Ballonen letter, svæver nordpå og ud af syne. Snart følger en dramatisk færd. Ballonen går ned. De tre mænd forsvinder, og med ét bliver ekspeditionen et stort mysterie i arktisk ekspeditionshistorie.

To centrale spørgsmål dukker op. Nåede de Nordpolen? Og hvad blev mændenes skæbne? Det vil jeg spørge dagens gæst om. Velkommen til dig, Naja Mikkelsen.

Tak fordi jeg måtte være med.

Du er geolog, polarforsker, medlem af det kvindelige Eventyrernes Klub, og så er du fascineret af Andrées dristige og forunderlige ballonfærd. Hvad er det der fascinerer dig så meget ved denne ekspedition?

Fascinationen bunder i, at Andrées ekspedition er faktisk ikke særlig meget kendt uden for Sverige. Til gengæld så er den i Sverige en heltemyte. Og så ligger der det i det, at Andrée på forhånd vidste at ekspeditionen ville mislykkes. At den var fatal. Det er det, der har fascineret mig igennem årene.

Av et hook du lige lagde ind der. For det var jo noget, jeg selvfølgelig også har tænkt mig at spørge om senere. Den lader vi lige ligge lidt. Det vender vi selvfølgelig tilbage til senere. Naja, det lydclip vi lige startede med at høre fra ballonen.

Kapa linarne. Cut rebene. Var det sådan det foregik i virkeligheden?

Jeg har faktisk været igennem forskellige dagbøger. Ja, det var sådan, det foregik.

Fortæl om optakten til ekspeditionen. Hvor fik Andrée sin ide fra?

Man siger, at Andrée og Nordenskiöld vandrede en dag igennem Stockholm, efter Nordenskiöld var kommet tilbage til Stockholm, efter han havde lavet denne her fantastiske tur igennem Nordøstpassagen og kom til Stockholm i 1880. Og jeg tror det var dér, at Andrée blev inspireret til at vise, at man også kunne nå Nordpolen. For det var der aldrig nogen, der havde gjort der omkring 1880. Det var simpelthen et ønske fra utrolig mange nationer at være de første, der nåede Nordpolen. Og her kunne Sverige gøre en forskel.

Sverige havde ligesom også mange af de store imperier en interesse og et ønske om at sætte første mand på Nordpolen.

Det er der ingen tvivl om. Og så var det jo det, at Andrées ide var i stedet for, som mange andre havde prøvet at køre med hundeslæde og sejle, som Nansen jo gjorde, så ville han flyve i ballon, og det var der ikke nogen, der havde prøvet før.

Han var ingeniør og opfinder også. Og nu har jeg omtalt ham som ballonskipper. Havde han erfaring med at flyve balloner, før han fik den idé?

Andrée havde faktisk gjort det, at han havde været oppe og lavet en fem-seks ture med en ballon med opstigning fra Stockholm med ballonen Svea. Men ellers var han ikke sådan særlig uddannet aeronautikker.

Og det, der er det mærkværdige, er, at han fik aldrig afprøvet sin store ballon, som han skulle bruge på polfærden, men til gengæld så havde han to, som faktisk kom til Paris og blev undervist i at flyve med ballon. Næmlig en som vi skal komme til at snakke om, Frænkel, og så en anden mand, som han også havde med på sin tur.

Hvad var Andrée ide? Han ville samle et ekspeditionshold, han så sig selv som leder af denne her ekspedition.

Han har altså været noget af en, tror jeg, sammensat person. Jeg tror ikke han havde så meget empati. Det her med kunst og kultur at høre musik og sådan noget. Man sagde, at han kunne ikke sidde stille og høre på en opera. Han var ingeniør. Og så var det så: Hvem skulle han ellers have med på turen? Han skulle jo gerne have nogle, som havde arktisk erfaring. Det havde han faktisk ikke selv. Og til det, så havde han først en svensk meteorolog Ekholm, og han var faktisk god, for han kendte noget til meteorologien i arktiske områder, og han kom med på det første hold. Og så var der altså en person, ja man bliver helt blød om hjertet, når man snakker om Nils Strindberg. Han var en 24-årig ung jurastuderende eller jurist. Han var også fotograf. Han havde Andrée virkelig fattet sympati for.

Hvad var der specielt ved ham Strindberg?

Ja, altså det er så underligt at sige, at i alle gode historier, så er der en kærlighedshistorie og især i denne her er der virkelig en. For Nils Strindberg, han blev otte måneder før den fatale tur i 1897 forlovet med Anna Charlier, og de havde et meget, meget smukt og dejligt forhold. Så der kommer noget ind der, som vi måske kan komme lidt ind på senere hen, fordi det var fantastisk det der.

Så han står i det klassiske dilemma. Skal han tage ud på sit livs færd? Eller skal han blive hjemme?

Ja. Se det har Andrée jo nok været klar over. For det skal ikke være nogen hemmelighed, at Andrée havde ud over Ekholm på sin første færd, de var jo af sted to gange, der var det, at han havde en anden udvalgt person, og han hed Gustav Swedenborg. Og hvorfor havde han så en fjerde mand med? Det har nok været det at Andrée har haft på fornemmelsen, at der var én, som ville kunne springe fra i sidste øjeblik, nemlig Nils Strindberg på grund af denne her kærligheds...

Okay, så det var Andrée klar over. Der var måske en mand, der hoppede fra.

Han havde en fjerde mand med, som var med. Som stod oppe ved ballonen dengang Andrée sagde: Klip linerne. Der stod han nede på jorden. Så ja, Andrée har nok været klar over, at der har været noget der, der kunne blive besværligt for ekspeditionen.

Ja. Og Naja, jeg vil også rigtig gerne snakke om Strindbergs kærlighedsforhold og de breve, han også undervejs skriver til sin kæreste.

Men det vender vi tilbage til, for jeg tænker: en stor ekspedition. Vi er i midt 1890'erne. Andrée går og planlægger, at nu vil han blive første mand polen. Eller over polen.

Så kan jeg jo sige, at Andrées plan var ikke at lande på Polen. Nej, han ville svæve hen over, og han havde i sin gondol en kæmpe stor bøjle, den han kalder Pol-bøjen. Og når de efter planen skulle passere henover polen, så ville han droppe den. Og der var det jo altså at Sverige så satte sit aftryk på polen. Det var det, der var hele ideen med det.

Og hvor skulle den luftballon så flyve fra og til?

Ja, altså den skulle jo flyve fra Danskerøen.

Altså en af de nordligste øer i Svalbard-øgruppen. Og så skulle den drive hen over polen. Og Andrée havde regnet med, at han havde så meget gas i denne ballon, at han sagtens kunne klare det. Oprindeligt havde han regnet med, at han havde til måske 100 døgn. Altså af gassen inden den ville være sluppet ud af ballonen. Det er klart, at der vil

altid sive noget ud. Det justeres ned til 30. Han kunne godt se, at det var ikke helt heldigt, men med den vind, han kunne have håbet på, så skulle han altså have kunnet klaret at komme enten til Alaska eller Rusland. Så faktisk med i gondolen, der havde han både rubler og dollar og alt mulig andet, fordi når han nu kom frem til et af de der steder, så skulle han kunne klare sig.

Og jeg husker næsten også, det kan være jeg tager fejl, men at der var champagne om bord, som de kunne skåle i, når de klarede det her.

Præcist, det var der. Og slips, så de kunne ankomme standsomt, når de landede. Selvfølgelig. Det manglede bare.

Fortæl om den økonomiske forberedelse. Jeg tænker, der skal nogle penge til.

Det kan man roligt sige. Det var et stort foretagende. Og Andrée han gjorde det, at han gik ud og prøvede på at få sponsorer til at betale for den her store tur. Og det lykkedes ham faktisk at få meget store velyndere. Den svenske konge bidrog, og Alfred Nobel.

Altså man kan sige, han havde virkelig nogen mæcener, der ville noget. Og det skal ikke være nogen hemmelighed, at det lagde et kæmpe pres på Andrée. Han blev simpelthen nødt til at klare det her. Med den opbakning, han havde fået af de her mæcener, og også den svenske befolkning, der har det jo altså været noget, han skulle gennemføre.

Ja, jeg tænker, der må have været et stort hype omkring denne ekspedition. Lang tid før den egentlig rejste. Ikke kun på grund af økonomien og de her mæcener, der stod bag. Men selve stemningen, ikke kun i Stockholm og Göteborg, men i hele Sverige. Tænk hvis vi får vores flag plantet deroppe. Hvad var det for en stemning, der var i Sverige der i slut 1890'erne?

Andrée havde planlagt at flyve i 1896. Og han var taget op til Danskerøen der, havde fået bygget sit ballonhus, havde ballonen pustet op. Men han fik bare ikke den sydlige vind, han havde brug for, og derfor blev han nødt til at vende om igen, for skibet skulle være tilbage i Sverige på en eller anden dato. Mens de tog af sted første gang der i 1896, der var kæmpe festivitas, altså Göteborg kogte af glæde og eufori over: Nu skulle

Sverige til Polen. Og det var simpelthen helt fantastisk. Og folk de jublede, og der blev så vidt jeg ved, vist også lavet nogle forskellige sange om lige præcis det her.

Og hvor er det godt, du siger det. Fordi jeg ville så gerne spille en af disse sange. Den er fra 1896, og jeg faktisk undret mig lidt over, hvorfor den var fra 1896. Det er jo selvfølgelig fordi, at det var det første forsøg her. Det er jo sådan, at der ligger et museum i Grenna, hvor han blev født i Sverige, og deroppe der har man lavet en gruppe, der hedder Grennas Barbarer, som har lavet en hel cd med disse gamle viser. Og jeg har af mærkelige omveje fået fat i den her skive og nu synes, at vi skal høre et enkelt, en del af det her nummer, der hedder Ballon Visan som på bedste vis fortæller lidt om den stemning, der var i Sverige.

[Ballon Visan spiller]

Vi sidder her og smiler og fniser, for det er sådan en fin stemning, vi har her. Ikke nok med, det er en fin stemning. Den fortæller også historien fuldstændig korrekt. At de skal op til Danskeøen og bygge et ballonhus og flyve derfra.

Og der bliver jo nævnt Ekholm. Den svenske meteorolog, som skulle med, og Strindberg, og det var i 1896.

Hvad sker der med Ekholm?

Der sker jo altså det med, at de bliver nødt til at vende tilbage fra deres første forsøg i 96. Og der må jeg altså i parentes bemærke, at der er Andrée dybt nedbøjet, og han bliver endnu mere nedbøjet, da skibet ligger ind til Tromsø i Norge. For hvem møder han i Tromsø?

Han møder Nansen, som er kommet med Fram.

Den store norske polarforsker, som ville have erobret Nordpolen ved at lade Fram drive over isen, men Fram tog en lidt anden retning, end Nansen havde regnet med. Og så var det, at Nansen og Johansen jo forlod skibet og gik på ski mod Nordpolen, men var fornuftige. De vendte om, for de kunne mærke, at isdriften var for kraftig. Men hvorom alting er. Andrée møder Nansen i Tromsø, og så må han så sejle hjem til Stockholm og

Göteborg. Og det er jo en noget nedslået Andrée, der kommer. Og han er nedslået også fordi Ekholm melder fra.

Han vil ikke med på næste forsøg.

Hvorfor gør han det?

Se, der har han blandt andet observeret, at Andrée prøvede at snyde lidt. Fordi ballonen stod i 96 oppe i huset på Danskeøen. Så prøvede han hemmeligt at få fyldt gas på, for den lækkede simpelthen så meget, og det skulle folk helst ikke se.

Så Ekholm han var godt klar over: Det her, det er dødsdømt, og han meldte fra. Så var han altså også 50 år, og han synes, han var for gammel til at tage med. Og så var det så at Andrée, han spurgte ud i Europa: Er der nogen, der vil med? Han fik et hav af ansøgninger. Inklusiv min egen farfar. Han kom ikke med.

Er det rigtigt? Ejnar Mikkelsen?

Ja, men hvorum alting er: Han fik én, der hedder Frænkel. En sportstræner og dygtig ingeniør, som jeg tror var virkelig den stabile. Men han er ligesom tredjemanden, som han ikke hører så meget om. Man hører om Andrée, og man hører især om Nils Strindberg. Frænkel var nok også en meget dygtig og energisk person, som fik meget af det her til at lykkes, så langt det nu lykkedes.

Naja, det jeg hører du siger, det er at der er den mislykkede ekspedition i 96. Et enormt hype i Sverige om denne ekspedition. Kongen hjælper til økonomisk. Selveste Nobel hjælper til. Der bliver, så vidt jeg også husker, brygget snaps i Andrées navn. Der bliver sunget viser. Der ligger et kæmpe pres på ham. Nu er det brændende spørgsmål: Bliver presset så stort, at han i 97 føler sig tvunget til at tage afsted?

Der er svaret fuldstændig bragende klart: ja! Og man kan også lære af de ting, jeg synes, der er lidt tankevækkende. Hvis man læser Andrées testamente, som blev åbnet i 1890, der står da også, at han havde fået flere breve af sted, faktisk lå de inde i testamentepakken, hvor folk siger: det er mægtig fint. Men den ballonskipper, den franske ballonskipper, som faktisk kendte til missionen, han advarede ham. Og så har

Andrée ude i margenen med sin fine lille håndskrift skrevet: Jeg bliver nødt til det. Jeg kan ikke vende tilbage nu.

Sikke et pres.

Og selv i hans testamente står der: Jeg er godt klar over, at det her, det bliver min død. Så Andrée har fuldstændig været på det rene med, at det her, det er dømt til at mislykkes.

Han kunne ikke andet.

Han kunne ikke andet. Der var så stort pres på ham med alt den offentlighed, han havde fået.

Det jo vildt.

Naja, jeg har med fornøjelse læst Per Olof Sundmans bog, som har skrevet den her meget berømte bog om Per Olof Sundman luftfærd. Det er også det som denne her film, vi starter med lydklippet fra er blevet baseret på.

Og Sundman i sin bog tilskriver Andrée disse ord. Jeg ved ikke, om de er sande, men det er i hvert fald sådan, som Sundman skriver dem, om Andrée til sin besætning, siger, inden de tager af sted i 97 på det andet forsøg: Vi er alle tre afhængige af hinanden. Vi lever i fuldkommen socialisme.

Var det sandt at han... Jeg ved ikke om han sagde det her. Men jeg sidder og tænker på: Løj han for de andre? Vidste han, da de stod i ballonen i 97 til det andet forsøg, at vi vil dø?

Der er svaret ja. Det korte svar er ja. Men altså det der med den socialisme. Den har jeg nu ikke hørt.

Altså, jeg har læst nogle af beretningerne fra Danskeøen i optakten til, at de skal af sted der den 11. Juli.

Men han kidnapper de andre.

Han prøver på at lægge ansvaret fra sig. For han tager nemlig både Strindberg og Frænkel med ind til ballonen fra skibet, hvor de ellers overnatter. Og spørger dem: Er I parat til at tage afsted, for nu er vinden i syd? Og nu kan vi flyve. Strindberg siges, eller Strindberg citerer han for at sige: Han er sådan lidt tøvende, men Frænkel siger: selvfølgelig, vi skal af sted.

Så da de kommer tilbage til skibet og Andrée giver ordrer til nu flyver vi i dag. Nu tager vi ind og skal kappe linerne. Så siger han, at det er de to, der har... Det er på deres anbefaling at vi tager afsted. Han prøver faktisk på at fralægge sig ansvaret, synes jeg.

Han vidste nok, hvad det gik ud på.

Fortæl, hvad der så sker der da de kapper linerne.

Det er jo altså ret dramatisk, fordi vinden er i syd, som den skal. Men så pludselig kommer der nogle vindstød og det her store ballonhus, som de har bygget rundt om gasballonen. Ballonen kommer lidt i karambolage med den, men de kommer ud og løfter sig.

Og så dykker ballonen.

Gondolen kommer ned i vandet og slæber hen over allerede til at starte med.

Det er starten. Og så pludselig så kan dem der står på jorden se, at det de skulle bruge til at styre ballonen med, de havde nemlig nogle meget lange tove, som de skulle bruge til at styre med. De har skruet sig af og ligger på jorden. De skulle ellers have holdt ballonen i en højde af 150-200 meter over isen for ikke at komme for højt op, og pludselig stiger ballonen op til 6-700 meter. Og hvad sker der, når en gasballon kommer op i så lille tryk? Gassen siver ud. Men på en eller anden måde, så lykkes det alligevel at få ballonen ned igen, og blandt andet så skyldes det, ja I tror, det er løgn. Men overisning. Det havde Andrée tilsyneladende ikke rigtig taget højde for. For når man er sådan nogle steder der i polarområderne i sommerperioden, er der meget tåge.

Hvad betyder overisning?

Simpelthen fugtighed lægger sig på denne her kæmpestore ballonoverflade. Og man har regnet ud, at det er omkring et ton ballonen bliver, eller hele ballonen og gondolen, bliver trykket ned med.

Så de kommer ned igen til overfladen. Og hvad sker der efter andet døgn de er afsted? Så begynder gondolen at dunke hen over isen. Nej, nej.

Og så er det jo klart, at de prøver på at smide lidt... Ja til sidst så smider de pol-bøjen for at få lidt opdrift igen. Den de skulle have droppet oppe på Nordpolen.

Hvor er de henne der? Ved man det?

De er nogle få hundrede... Altså ikke særlig langt fra Svalbard og man siger, hvorfor søren tog de ikke og landede? Hvorfor tog de ikke og sagde: Okay, det går ikke. Og så kunne de være gået tilbage igen. Men de flyver af sted, og der er altså en lille sød historie. Det er, at Nils Strindberg, vores lidt mere tænksomme ven. Han skal sende en sidste hilsen til sin kæreste Anna. Han dropper en lille æske fra gondolen, mens det endnu er over land, inden de kommer ud over isen. Med en hilsen til hende. Og ej, hvor ville det altså være spændende. Ja, så vidt jeg ved, er der ikke nogen, der endnu har fundet denne her lille æske, så jeg vil sige, lad os prøve at tage op og finde den.

Naja, de har duer med ombord.

Ja, det har de, og det er brevduer, og de skal have små hylstre på og sendes tilbage til Aftenposten. Og de var ikke særlig trænede. Men det sjove er, det er at faktisk en af duerne, den blev set af et norsk skib, der var på vej, og kaptajnen skyder duen. Den ryger i vandet. På et senere tidspunkt, så får de den fisket op. Og den her due har faktisk en lille besked i et lille hylster. Og når man kommer til Grenna museet, så kan man se den.

Jeg kan kun opfordre alle mennesker til at tage til Grenna nord eller syd for Jönköping.

Der er en kaptajn på et skib, der ser en due og den skyder de.

Ja, for de synes, det var en underlig fugl der midt ude over Nordatlanten.

Men der er da noget med, at rigtig mange har vidst, at denne ekspedition er der, og de her besætningsmedlemmer på det skib tænker, det kan være det er en af Andrées duer. Vi må hellere tage tilbage til og se om den har en meddelelse.

Det lige præcist sådan det gik.

Og hvad står der i meddelelsen, ved vi det?

Nej, der står bare alt vel. Vi er på vej nordover.

Det var lidt hårdt.

Naja, hvor længe bliver de hængende i denne her dunkende ballon hen over isen?

Tre døgn eller tre dage. Altså på tredjedagen på et tidspunkt, så er det altså, at de sidder fast. De har en slæbetrosse tilbage, den sætter sig fast, om en isskøse. Og der hænger de 13 timer der. Og er grounded. Men de tør heller ikke hoppe ud af ballonen og løsne den her. For hvis de først får løsnet ballonen, så vil den gå til vejrs, og så står der en dernede. Men den løsner sig, og så den 14. Juli, der kan de godt se. Det går ikke. Selvom de har haft nogen, jeg tror, gode øjeblikke. Man kan læse i deres dagbøger, at mens de sidder deroppe, så har de virkelig følt glæde ved det her. De kunne. Vi gør det. Både Strindberg og Andrée har skrevet i deres dagbøger nogle meget poetiske beskrivelser af det her. Men som sagt 14. Juli, så er det slut. De er på isen, og Andrée giver ordre til at åbne for ventilerne.

Det er slut.

Hvor er de der?

Der er de jo på havisen nord for Svalbard. Og der bliver de så nødt til at se. Hvad gør vi så nu? Og så har de om bord på ballonen, der har de faktisk en lille båd, og de har tre kælke. Eller slæder. Og så bruger de noget tid på og udstyrer sig, så de kan begynde at

gå sydpå igen. Eller faktisk så deres første ide er at gå østpå. Østpå, hvorfor det? Jo, fordi de vidste, at Nansen og Johansen havde været inde på det der hedder Kap Flora på Kejser Frans Josefs land, og dér var der et depot. Og når de der to, Johansen og Nansen, kunne klare det, så ville de også kunne gå derover og så også klare den. Men det viser sig, at når de begynder at vandre. Det går ikke.

Der er simpelthen for meget afdrift i isen.

Ja, det er noget med, at de går, og de går, og de går.

Men isen driver.

Fuldstændig. Det er jo det med isen i Polhavet. Det ligger jo ikke, selvom når man er deroppe og kigger ned fra en flyvemaskine, så ligger det jo meget fint og fast. Men når man står nede på havisen med en GPS i hånden, så kan man jo se, at det driver.

Ja, du har selv stået der. Fortæl om, ja ikke nødvendigvis om at stå der. Men hvad er det der, der sker for dem der?

Ja, faktisk så er de meget veludstyrede, og de er velorganiserede. De har hver en slæde. De har godt nok alt for meget gods på slæderne. De slæber et halvt ton med sig, det er meget for at gøre sådan noget, så efterhånden bliver de også nødt til at droppe ting.

Naj, a hvor langt er de fra Nordpolen, ved man det?

Jeg har ærligt og redeligt ikke sådan lige... Men de er slet ikke nær Nordpolen.

Men hvorom alting er, de er så på vej mod land igen, og som du siger, de har overskud. De klarer sig, og de skriver i deres dagbøger om alle de ting, de oplever. De skyder masser af isbjørne, hvor de parterer dem og spiser især tunge og hjerne. Sjovt nok. Og på et eller andet tidspunkt, så når vi hen i september. Og der kan de godt se: Nu begynder det at blive koldt, og der må man altså sige at deres udrustning og deres beklædning var faktisk ikke god nok. De havde uldtøj, de havde store uldjakker, kan

man sige. Men der var også meget fugt, og det kan ikke have været særlig godt. De manglede virkelig vindtæt tøj og skind.

Du nævnte Nansen og Johansen, som havde været deroppe to år tidligere, og som formentlig var bedre planlagt i forhold til den udrustning de har haft med.

Det er der ingen tvivl om. Men mens Nansen og Johansen, de havde jo bare ikke alle de ting med, som de 3 Andrée-mænd havde. Andrée-mændene har jo faktisk masser af mad og masser af udstyr, og de havde snesko, og de havde tøj, ekstra sokker og alt muligt andet. Men det, der virkelig var brug for, for eksempel stort, vindtæt overtøj, det havde de ikke. Så vidt jeg ved.

Hvad tænkte de i Sverige på det her tidspunkt? Forhåbningen var jo, at nu har vi vinket farvel til ballonen, og så går der ikke mere end en lille uge, og så lander deovre i Rusland, og så kan vi skåle for den store svenske bedrift. Nu går tiden... Nej, inden du svarer på det, så vil jeg igen spille et, synes jeg, jo et rigtig fint lydclip fra den her plade oppefra fra Grenna. Det er også et nummer fra 1897, det hedder Andrées himmelfærd og den uvisse skæbne.

Fordi nu begyndte folk jo selvfølgelig at snakke om: Gad vide, hvad der er sket med de kære mænd?

[Andrée himmelfærd spiller]

Måske er han rejst for sidste gang. Det er det som ingen ved.

Det er jo altså ret betagende det der stykke musik. Fordi det er klart, at i Sverige og alle andre steder, altså i Europa, gættede man på, hvor han var henne, og det skal ikke være nogen hemmelighed, at ballonen var både set over Sibirien og Alaska. Endog troede man, at man havde set den over USA eller Amerika et eller andet sted.

Det er gode historier.

Det er simpelthen fantastisk gode historier.

Men. Det viste sig jo, at der var bare ingen der vidste hvor han var henne, og efterhånden blev det bare en myte.

Man anede ikke hvor de var. Hvad var der sket med dem?

Tiden gik, og det blev et større og større mysterie, og de befandt sig på isen i september.

Hvad tænker Andrée-mændene?

Jamen Andrée-mændene tænker bare at det går fint.

Altså, de havde det faktisk rigtig godt, og han Andrée skriver i slutningen af september, at med disse kammerater, så kan vi klare alt, og de begyndte at bygge et stort ishuse på havisen. De regnede med, at de ville overvintre ude på isen. En meget fin konstruktion. Det var virkelig ingeniører, der havde været der med rum og i dagbøgerne kan man se en opmåling af huset, hvordan de vil indrette det. Og de byggede faktisk på det i, ja, var det næsten 14 dage? Så det var virkelig en konstruktion. Og så glædede de sig til at flytte ind.

Og hvad sker der?

Jeg tror det er anden nat, at de er i huset, så revner isflagen lige under deres hus.

Nej, det anede jeg ikke. Det er jo helt filmisk.

Jamen altså, det er da også tragisk. Nu havde de lige... De kaldte det ovenikøbet hjemmet, så det var deres hjem det der, der skulle de være og drive med isen et stykke tid over vinteren, og så skulle de så komme i land på Svalbard.

Men det der var altså noget af en katastrofe. Og så kunne de jo så pludselig begynde at se noget land. Og så bliver de så enige om: Det her, det går nok ikke.

Når vi har en gang fået en isflage til at flække, så vil der nok ske det samme en gang til. De kan se noget land, og de beredder sig så på og gå mod det land, de kan se. Og der

er det, at de kommer til den ø, vi har snakket om før, Vitön, og der kommer de til den femte oktober. Og man kan sige, at de har holdt en fantastisk fin dagbog hele vejen. Andrée skriver meget detaljeret om alle de ting, de laver, om hvilke dyr de ser og fugle, og han indsamler prøver, og hvordan de har det, hvad de spiser. Jamen hille mænd. De har sørme spist godt.

Der har ikke manglet noget.

I modsætning til ret mange andre af de store arktiske ekspeditioner, så har de ikke været ved at dø af sult.

De er absolut ikke ved at dø af sult. Slet, slet ikke. De sultede ikke, og de havde tøj, og de havde mad, eller de havde tøj og udstyr, og de havde navigationsinstrumenter, og det var bare helt fint.

Og så kommer de altså dertil Vitön den femte oktober. Og der er det underligt, fordi der er det pludselig som om at dagbøgerne, de bliver helt tavs.

Og de kommer til Vitön der, og de har deres båd med. Den er fyldt med geværer og med alle deres ting, og de finder sig en plads, hvor de så kan lave et vinterhi. De går ud og samler drivtømmer og gør anstalter for nok og overvintre der. I alle tilfælde være der et stykke tid, for det kan være, de har planer om at gå derfra. Det er det, vi ikke ved endnu. Den sidste optegnelse man overhovedet har, den sidste dato indtil videre, det er Strindberg, der har en lille almanak den 17. Oktober. Der har de tilsyneladende været på tur op på gletsjeren, for Vitön er dækket af en kæmpe stor iskappe, og det er jo nok, de har været deroppe for at se hvordan ser omgivelserne ud? Altså kan vi se Svalbard? Kan vi se Spitsbergen? Hvor er vi? Hvor ville det være fornuftigt for os at bevæge os hen?

Og så er det, at det bliver slut.

Du siger, at stemningen har ændret sig. Skriver de, at de begyndte at blive desillusionerede, triste, syge?

Det ved vi ikke. Og der er det altså, at jeg må indrømme, at jeg sidder og er enormt spændt, fordi der er en svensk læge, Bea Uusma, som er i gang med et projekt, der måske kan kaste lys over det. For Andrée havde jo sin store dagbog, som han havde skrevet meget omhyggeligt i hele vejen, altså helt fra starten af.

Og så fandt man på hans lig en lille dagbog med nogle få sider i, som er meget svære at læse. Der er kun nogle ganske få enkle ord, man kan se.

Og man har haft så fantastisk stor lyst til at kunne læse, hvad der er Andrée har skrevet der. Men man har ikke været i stand til det. Indtil Bea Uusma nu her i november 2020 er gået i gang med at lave alle mulige skanninger af de her sider, forskellige digitale billedbehandlinger og ultra...

Ja, det er blevet meget aktuelt at man lige pludselig har fundet den her teknik, der kan hive skriften frem af dagbøgerne igen.

Så det kan være, at vi der kan få noget at vide. Hvad skete der?

Naja, inden vi skal begynde og snakke om, hvad du tror og andre eksperter tror skete, så er det jo sådan, at Sverige og omverdenen ikke hører noget i 33 år.

Det er lige det, der er det mest fantastiske. Man havde jo opgivet at høre eller finde ud af, hvor var ekspeditionen blevet af.

De går ikke i glemmebogen til at starte med. Sveriges tænker; Måske har vi været de første på Nordpolen? Hvad var de kære mænds skæbne? Alle de her ting. Og så går der jo 33 år. Så går der 33 år. Jeg sidder også og tænker på Strindbergs kære kæreste. Så vidt jeg husker skriver han jo kærestebreve til hende. Det gør han. Som man så senere finder. Hvad er det, der sker 33 år senere?

Se det, der er det mest fantastiske. Det er et rent tilfælde, at der kommer en norsk ekspedition ind, der hedder Bratvaag-ekspeditionen. De kommer ind, og så finder de den her dødslejr, og de har relativ kort tid, fordi isen begynder at lægge til uden for deres skib. Men de når at tage nogle materialer derfra, og de finder to lig.

Det er jo en ekspedition, der ikke er oppe og lede efter dem. Slet ikke. Rent tilfælde, at de rent tilfældigt kommer ind.

Og det er jo altså noget af en sensation, fordi de kan godt se, at der har vi Strindberg. Og der har vi Andrée.

Hvad finder de? Hvad ser de?

For det første, så finder de Strindberg. Han ligger i en lille kløft, kan man sige, og er dækket over af sten, men hans kranie og alt muligt andet ligger sådan hulter til bulter rundt omkring på pladsen. Og ligesådan med Andrée.

Strindberg ligger begravet. Han er begravet.

Han er begravet, ja. Han er dækket over af sten. Andrée finder de bare siddende op ad en klippe. Men igen er hans lig også slemt maltrakteret, og det er klart, det er bjørne.

Og det er sjovt, ved du hvad. Det får mig til at tænke på Danmarksekspeditionen, fordi I.P. Koch kommer jo i 1908 op for at finde: Hvad skete der med de tre Mylius-Erichsen, Hagen og Brønlund. Og han er ude på isen og siger, han ikke finder Høeg Hagen og Mylius. Jeg er ret sikker på, at der har været en isbjørn, der har simpelthen ædt de to. Og det kunne han ikke komme tilbage og fortælle til den danske offentlighed, at de var blevet ædt af isbjørne. Så det var derfor, han lagde fuldstændig låg på det der. Når, det var et sidespringet.

Men hvorefter alting er: Bratvaag-ekspeditionen tager ligene af de to med tilbage til Tromsø, og det bliver en meget stor og, man kan godt sige, fornem modtagelse af dem i Tromsø. Der er alle mulige optog, og man fører kisterne, eller trækasser, det var ikke kister dengang. Der havde man bare nogle trækasser, som man havde puttet dem ned i, for de var jo splittet ad op til universitetshospitalet. Da begynder man at undersøge de to lig. Men hvorfor var der kun to lig? Hvor var det tredje lig henne? Var Frænkel død? For de havde alle sammen deres tøj mærket, så man kunne se at det her var Strindberg, og det her var Andrée.

Og så er det jo altså at verdenspressen virkelig begynder at sige: Nu er der noget, der er spændende.

Det der, det får mig til... Og det skal vi høre om. Men vi skal lige høre en lydbid, fordi jeg har fundet en lydbid. Jeg synes selv, det er rigtig spændende, det er derfor jeg selvfølgelig har taget den med. Der var jo masser af ekspeditioner oppe og også efterfølgende, da man havde fundet dem. Det er jo det, vi skal til. Alle mulige, der tager op, og teorierne de florerede. Hvad var mændene døde af? Hvad var der sket? Nu var der virkelig guf for pressen.

I 1954 bringer Sveriges Radio en programserie der hed: Hvad skete der så? Og der har de en mand i studiet, der hedder Knut Stubbendorff. Han var en af mange, der ønskede at komme op på Vitön for at undersøge stedet, hvor de var blevet fundet, og Knut Stubbendorff fortæller i den lydbid, vi skal høre lige om lidt om en af teorierne for, hvad der var sket med mændene. Han spørger: Havde de taget gift? Og så snakker han videre og siger: Nansen og Johansen havde overvintret tæt på to år tidligere. Andrée og hans mænd var ganske vel i stand til at overvintre så noget må være sket. I kan høre Stubbendorffs ord fra 54.

[Stubbendorff fortæller]

Naja, Knut Stubbendorff fortæller, at han meget vel mener, at Andrée-mændene var i stand til at overleve deroppe. Og så bare lige i en sidebemærkning nævner han at Hjalmar Johansen var dansk, det anede jeg ikke. Hvem var ham her Stubbendorff?

Ved du hvad? Det er virkelig spændende, fordi dengang da Bratvaag-ekspeditionen ved et rent tilfælde fandt dødslejren på Vitön, så kom det jo ud i verdenspressen, og jeg kan godt hilse at sige, at journalister er, og har altid været, nyhedshungrende. Og der bliver en meget stor søgning på at få skibe for at komme til Vitön. Stubbendorff var en af dem, som det lykkedes at få et skib, fordi det var faktisk sådan, at alle skibe har været optaget, alle ville afsted.

Og hvem var Stubbendorff så?

Han var hverken videnskabsmand eller historiker. Han var journalist. Han ville op og lave en sensationshistorie, og Stubbendorff er så heldig at komme op til Vitön, og der finder han rent faktisk Frænkel. Fordi der er sket det efter at Bratvagg-ekspeditionen var der, så er der gået en måned, og der er mere snesmeltning. Så ikke nok med, at han finder Frænkel, altså, Stubbendorff. Han finder også en masse andre materialer.

Og der er det altså, jeg synes det er lidt fint alligevel, fordi som han skriver i sin dagbog den gode Stubbendorff at pludselig, så bliver han sådan: Ja, han bliver lidt tøvende, fordi han er journalist. Han skal have en stor historie ud af det her, og på den anden side, så har han også en veneration over for det, han står over for.

Så faktisk prøver han på med det skib, han har fået hyret, Isbjørnen, til at lægge sig ind i en norsk fjord for at prøve og ligesom samle lidt sammen på materialerne og få lavet sin historie. Og der får han direkte et påbud: Kom til Tromsø nu, fordi man vil have Frænkel ind også sammen med de to andre, som allerede ligger i deres trækasser inde på hospitalet i Tromsø til undersøgelse. Så Stubbendorff han er altså en interessant person på den måde.

Hvordan...? Hvilken forfatning var Frænkel i, da han blev fundet?

Frænkel var ligesom de andre også splittet ad af isbjørne. Men se, det, der er det interessante er, at Strindberg, han lå i sin klippespalte og havde tøj på. Han havde støvler eller så meget, der nu var. Det var jo revet i stykker af en isbjørn.

Frænkel han lå inde i det der ligesom, man kunne se det, var omridset af deres telt, deres bolig. Han lå uden overtøj på, uden støvler. Han lå bare i sin sovepose. Og så Andrée. Han sad uden for op ad en klippe med tøj på, og det er det, der har gjort, at man er begyndt at filosofere over: Hvad var det egentlig, der skete?

Hvad er de døde af? Det snakker Stubbendorff videre om. Og det er sådan at Stubbendorff blandt andet fortæller om, at der var flere teorier i spil. Blandt andet var der en dansk læge, Ernst Adam Tryde, der mente, at han har fundet svaret. I dette klip fortæller Stubbendorff, at Tryde havde en teori om, at de havde spist eller fået trikiner gennem isbjørnekød. Det var sådan, at Tryde skrev en bog, som hed De døde på Vitön. Sandheden om Andrée-ekspeditionen. Nu hører vi lige klippet, og så vil jeg stille

spørgsmålet, og det er selvfølgelig: havde Tryde fundet sandheden på mysteriet? Men vi hører lige Stubbendorff først.

[Stubbendorff fortæller]

Naja, Tryde mener, at han har fundet sandheden, at de har spist fordærvet isbjørnekød, hvor der er orm i, trikiner i.

Havde han fundet sandheden?

Se, han havde rent faktisk fundet nogle små kapsler af Trikin-larver i noget kød og nogle isbjørneskind, som han havde fået lov til at undersøge.

Og i mange, mange år var det faktisk sandheden. At Andrée-mændene var døde af trikiner. Men dertil kan man så sige: Hvorfor skulle de alle tre pludselig dø på én gang? Og der er det, at der kommer helt andre teorier i spil, efterhånden som man har overvejet det der.

Ja, hvad er det for nogle?

Ja, altså der er jo mange teorier. For det første siger man, at de har alle tre ligget inde i, eller ikke de alle tre, for man ved jo selvfølgelig, at Strindberg er død før de andre, fordi han ligger begravet eller dækket over af nogle sten meget tæt på deres lejr. Men så siger man, at det er Andrée og Strindberg, der har ligget inde i teltet og blevet forgiftet af kulilte.

For det sjove er, at deres primus, den fandt man der ved Bratvaag-ekspeditionen. Den havde stadigvæk petroleum i sig selv. De har virkelig kunne klare sig, men det er en af teorierne. En anden er, at de blev overfaldet af isbjørne. En tredje af dette med giften.

Altså at de selv skulle have taget gift, fordi de syntes, det var så håbløs en situation. Men det var der intet der pegede i retning af i deres dagbøger, hvor alt gik nogenlunde okay.

Dengang de var ude på isen, og de havde bygget deres hjem der i slutningen af september, da er det jo at Andrée skriver: Vi kan klare det hele. Så hvad der egentlig er sket der, det er lidt af et mysterium.

Hvad tror du, Naja?

Ja, hvis jeg må komme med en lille idé...

Meget gerne.

Så kan det være, at først så dør Strindberg. Og hvorfor dør Strindberg? Man har nu undersøgt noget af det tøj, han havde på. Og man kan se, at det er revet i stykker af en isbjørn. Og selv Strindbergs bror Tore, som var med i Trondhjem dengang, at deres lig blev fragtet ind af Bratvaag-ekspeditionen. Han sagde, at Strindberg han må være blevet overfaldet af en isbjørn. Så der er ingen tvivl om, at Strindberg han er overfaldet af en isbjørn, og hans geværer... Han var ikke engang bevæbnet. Hans gevær lå nede i båden, som stod nede ved stranden. Og det kan man jo så sige. Hvorfor stod den dernede? Havde de en plan om, at de rent faktisk ville prøve at komme videre på et senere tidspunkt?

Det næste er, at Strindberg er død, så ligger Frænkel dér inde i teltet, og man siger at han har ikke tøj på. Man kan tænke sig, at Frænkel på en eller anden måde har prøvet og løbe ud og hjælpe Strindberg, der er blevet overfaldet af en isbjørn. For Strindberg havde ikke noget gevær og Frænkels gevær, hvor var det henne? Det lå også nede i båden nede ved stranden. Så man kan tænke sig at Frænkel på en eller anden måde har fået jaget isbjørne, men selv er blevet ret kraftigt maltrakteret af denne her bjørn. Det kan man jo se på hans lig, og det, der er det underlige er, at at de havde meget opium med altså til at kunne tage smerter, og hvad de ellers havde. Og man fandt ved siden af Frænkels lig åbne opium-glas for at dulme en eller anden form for smerter. Sandsynligvis ja.

Men hvad så med Andrée?

Se, der er det at man kan håbe på, at Bea Uusma via de her analyser af Andrées dagbog kan kaste lys over det. For Andrée bliver fundet siddende uden for teltet op af en klippe med sit gevær i hånden. Det er mærkeligt.

Og man kan tænke sig. Der har han måske ligesom tænkt: Nu er alt håb ude.

Jeg synes, det er så fascinerende, Naja. Det har været et mysterie i så mange år, og det er det lidt stadigvæk.

Jamen det er et mysterium!

Altså der er en her for en måned siden, der har fundet ud af, at nu kan vi hive ord frem af en dagbog, der måske afslører, hvad det var for nogle tanker, de havde til allersidst.

Måske. Måske.

Vi aner det jo ikke. Det er et mysterium. Hvad skete der med dem? Og som sagt, Trydes teori om de der trikiner, den har været gældende i mange år.

Strindbergs kæreste. Der var det her, du sagde, det skal være i alle historier, der skal være den her kærlighedsvinkel. Han skriver jo kærlighedsbreve til hende, mens de er væk.

De bliver gemt, husker jeg, og denne kvinde må jo stadig have været i live, da ekspeditionen blev fundet 33 år senere.

Det var hun.

Har hun set de breve igen?

Jamen, det har hun, fordi de blev sendt til hende. Hun blev gift faktisk allerede i 1910, men hun havde et meget, meget stort åbent hjerte for Andrée. Og dengang Andrée-mændene blev begravet i en kæmpe ceremoni i Stockholms Domkirke. Der var der også en krans, hvor der bare stod til Nils fra Anna.

Og det mest rørende det er, at da hun dør i 1949, Anna dør i 49, så ønsker hun, at hendes hjerte skal kremes og sættes ned i en lille sød æske i den grav, som de tre Andrée-mænd er gravsat i. Så hun, om nogen, blev ved med at holde det i live, den ekspedition der, og hvad der egentlig skete.

Hvor var det vildt, hun fik alligevel svar på hvad der var sket med hendes kæreste.

Ekholm, der skulle have været med. Manden der sprang fra. Var han med til den begravelse? Hvad tænkte han?

Jeg har desværre ikke kunne finde noget skriftligt om det. Men jeg ved dengang, at man begyndte at forstå, altså i 97, at 1897-ekspeditionen nok var mislykkedes. Der var det, at Ekholm blev virkelig set på med negative øjne. Hvordan har han ikke haft det under den storstilede begravelse, der blev lavet i Stockholms domkirke? Hvor de tre bliver ført ind og det er jo under fanfare eller under meget store æresbevisninger. Der sidder han så som den, der havde hoppet fra.

Hvis jeg var ham, så tror jeg, at jeg hellere ville have været med på ekspeditionen.

Nogle må jo tænke, at han har været glad for at han ikke var med, men omvendt har der sikkert været en stemning af at han har deserteret.

Det er et fint udtryk. Det er helt klart.

Naja, har du noget allersidste, du synes, vi skal have med, fordi vi er snart ved vejs ende i vores snak om Andrée.

Jeg vil sige, at det der, som jeg indledte med at sige, altid har fascineret mig, det var, at Andrée vidste, at det ville gå galt, og han lagde ikke skjul på det. Faktisk så gjorde han det, at han i et avisinterview over for en journalist udtalte disse ord: Jeg har ingen frygt. Og jeg har intet håb.

Hold da op, sådan har vi aldrig afsluttet et afsnit af Den yderste grænse før. Naja tak for din tilstedeværelse og din gode historie i dag.

Selv tak.

Den yderste grænse er produceret af Kontoret Juhl og Brunse for Nationalmuseet og Radio Loud.

Særlig tak til NRK, Det norske nationalbibliotek, SVT, SR, SF Studios, Grenna Museum, Det Danske Filminstitut og DR. Find serien på vorestid.dk eller der, hvor du normalt finder dine podcast.